

Rózsa György

A kulturális világrendszer két információs pólusáról

Ami túlmutat az ELTE Könyvtárában folyó leépítéseken

A kulturális információs világrendszer – ideértve a tudományt is – földrajzilag nem rajzolható meg. Két pólusát a csúcstechnológiával felszerelt hagyományos könyvtár és az informatika képviseli. Szerves együttműködésben tudnak hatni a társadalmi-gazdasági fejlődésre. Az írás-olvasás kapcsolja őket egymáshoz. Többek között ehhez újra kell gondolni a könyvtárosoknak a felsőoktatásban való képzettségét, és azt önálló, interdiszciplináris jellegűvé kell alakítani.

Több újságcikk is hírt adott hosszabb-rövidebb formában az *ELTE Könyvtár (EK)* leépülési folyamatáról. A leghitelesebben az intézmény főigazgatójának hivatalos körirata foglalja össze ennek lényegét. Ehhez, mint a könyvtári-információs szakma egyik doyenje (nem igazán öröm ennek lenni), aki közel negyvenévi praktizálás után (amiben benne van a genfi ENSZ Könyvtárban töltött csaknem hétévi igazgatói gyakorlat is) kívánom a figyelmet felhívni néhány szakmai anomáliára.

Az ELTE Könyvtárról — tanulságként

A fent említett főigazgatói körirat a társintézményekhez azért íródott, hogy tájékoztasson arról, miképpen csökkent le az intézmény folyóirat-állománya ez évben. A rideg tény az, hogy *ez évre folyóirat-rendelésük 96%-át kell lemondaniuk*, vagyis 8 kivétellel több külföldi folyóiratot nem rendelhetnek. Az EK-ban 309 olyan folyóiratot kell nélkülöznie a magyar tudománynak, amelyek a közlés szerint *unikálisak* voltak az országban. Ezért is kellett a társintézményeket tájékoztatni, hogy ne irányítsák hozzájuk azokat a kutatókat, akik ezekből valamit keresnek. A lemondottak közül 221 olyan cím volt, amely több mint 50 éve járt a könyvtárba. A 22 milliós költségvetési elvonást nem lehet pályázatokból és adományokból pótolni.

E tények a 2004. március 17-i főigazgatói közleményben bármily felhangot, vagy politikai pecsenyesütésre alkalmas megjegyzést nélkülöznek. Köztudottá vált azonban az is, hogy nemcsak a külföldi folyóiratok példátlan mértékű *önembargo* jellegű korlátozásáról van szó, hanem az olvasóte-

rem átalakításáról is, általános kulturális célokra. Vajon melyek ezek?

Egyéb zavaros ügyek

Valójában nem csak az EK körüli fejlemények azok, amelyek miatt érdemes és kell is szót emelni. Néhány évvel ezelőtt az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) szüntették meg, ha úgy tetszik, olvasztották be a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárába. Ezek túlmutatnak a jelenlegi kulturális zavaron. Jó néhány évvel ezelőtt, még az 1980-as évek első felében egy szerencsétlen intézkedés folytán az érdekelt információs szakemberek és a használó intézmények megkerdezése *nélkül*, konspiratíván, mindenfajta egyeztetés híján csökkentették és csoportosították át a devizás folyóiratok behozatalát. (E cikk szerzőjének *A pokol útja nem folyóirattal van kikövezve* c. írása a TMT 1983. évi 4. számában [p. 134–137.] nem váltott ki osztatlan örömet.) Ugyancsak zavart okozott a „Harvard Szentesen” história is (R. Gy.: *Új magyar abszurd: Harvard Szentesen?* = Népszabadság, 1997. márc. 3. p. 15.).

Most azonban az ország legrégebbi egyetemének központi könyvtáráról van szó, melynek funkcióját még *Eötvös József* kultuszminiszter határozta meg a *nemzeti könyvtári funkciókkal* összefüggésben még a 19. század második felében. E szerint tekintettel a különleges magyar viszonyokra, az országnak nem lehet egyetlen nemzeti könyvtára, ezért a múzeumi (Országos Széchényi) könyvtárat mint *hungarikaközpontot* jelölte ki; az egyetemit mint a *felsőoktatás* „információs” központját, és a

tudós társaságát (MTA) mint a *nemzetközi könyvtári* kapcsolatokat. Természetesen közel másfél évszázad távlatából ez az akkori funkciófelosztás mára múlttá vált a gazdasági-műszaki fejlődés eredményezte *munkamegosztás* következtében. A hazai könyvtári rendszer alapjaiban azonban máig viseli hagyományként az *eredeti eötvösi elképzelés* nyomait, bár változott formákban.

Hány kulturális információs világpólus van?

A legfőbb következtetés jóval túlmutat az EK körüli és a korábbi baljós fejleményeken. Ez *általános és elvi* jellegű: a könyvtárról, mint az alapvető *társadalmi-gazdasági fejlődés* egyik fő letéteményeséről, az olvasásról, mint a kultúra (amihez a tudomány is hozzátartozik) fő eszközéről, és ezek helyéről a világban és a nemzetközi kapcsolatokban van szó. Nem kevesebbről, mint a *kultúra kétpólusú világrendszeréről: a hagyományos ismeretterjesztés* (az olvasás) és a *csúcstechnológia* (amit digitális kultúrának is neveznek) összefüggéseiről. (Ennek egyik megnyilvánulásaként olvasható a TMT 2004. 5. sz. 210. oldalán a következő jellemző mondat: „A kutatók szerzőként nagyra értékelik ... a nyílt archívumok[at], mégsem tudnak megszabadulni attól a *rögeszméjüktől* [kiemelés: R. Gy.], hogy igyekezzenek a legjobb folyóiratokban publikálni.” – Paul Harwood: Láncreakció: új szerepek és új kapcsolatrendszer a tudományos közlésben.)

Az *érdekérvényesítés* ebben az összefüggésben – történelmileg rövid távon – meghatározó szerepet játszik. Az EK példáján: elképzelhető-e egy 22 milliós számítástechnikai fejlesztés elmaradása? Olyan összeg-e ez, aminek hiányában önmagát kell alkalmazni, amit a későbbiekben nem lehet helyrehozni? Vagy abban a hitben ringatjuk magunkat, hogy az *interneten* amúgy is minden hozzáférhető? Tévedés ez, aminek súlyos következményei lehetnek, s nem csak a világ népességének túlnyomó többségét kitevő harmadik világban. Magyarország éppen szabadulóban van félperifériás helyzetéből. Ehhez állandó és következetes *ismeretgazdálkodásra* van szükség, annak elfogadására, hogy a *könyvtár, az olvasás a fő közgazdasági kategóriák* közé tartozik. A két kulturális világpólus *nem földrajzi fogalom: a hagyományos*

intézményrendszer (könyvtár–múzeum–levéltár) és az *információs csúcstechnológia szimbiózist* képező, szerves *együttese* jelenti a társadalmi-gazdasági fejlődés nélkülözhetetlen feltételrendszerét.

E fő következtetésből adódnak a részletekre vonatkozók is. Néhány ez utóbbiak közül:

- Érdemes újragondolni és megszervezni a könyvtárak *érdekérvényesítési* lehetőségeit (ez nem látványos ismeretterjesztő rendezvények kérdése), és ezen belül felülvizsgálni a felsőoktatási központi könyvtárak finanszírozási rendszerét, tekintettel a kari könyvtárakra.
- Szabályozni kellene, hogy a legalább száz évet megért könyvtárak vagy egyéb közgyűjtemények lényeges kérdéseiben egy felsőbb döntéselőkészítési mechanizmus bevonása nélkül a fenntartó ne intézkedhessen, mivel ezek országos hatósugarú történeti intézmények.
- A könyvtárak jelentős fogyasztói az információtechnológiai (hardver, szoftver stb.) piacnak. Irreális kíváncsi lenne, hogy a kínálati oldal szereplői a piaci viszonyok sérelme nélkül (nem nyilvánosságra hozva) nyereségük mintegy 1%-át önkéntesen átengedjék könyvtári célokra? (Ez esetben például bizonyosan nem lett volna megoldhatatlan probléma az EK 22 milliós fejlesztése, az érintettek pedig meg sem éreznék.)
- Piacgazdasági összefüggésben is újragondolandó a mára kialakult könyvtári és szakirodalmi információs rendszer szakképzési eleme: szétaprózott képzés, ide-oda kihelyezett szakokkal, utazgató tanerőkkel, az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszéke irodalomtudományi kötődése szemben a képzés *interdiszciplináris* jellegével. (Ez utóbbit illetően nem ártana átvenni a nyugaton bevált „School of library and information science” rendszert, amely nem sorolódik sem a bölcsész, sem a műszaki-tudományos karokhoz. Ezen „iskolák” tartalma és elnevezése rugalmas, hozzájuk tartozhat a levéltár, és más alapvető forrás és információs terület is.)
- Szükségesnek látszik a szakirodalmi információ társadalmi összefüggéseinek lényegesen bővebb, és minőségileg magasabb színvonalú vizsgálata a felsőfokú képzésben és a tudományos minősítésben. Ez a szakma rangemelését hozná.

Beérkezett: 2004. VI. 8-án.